

УДК 378.4.091:[174:124.5]

DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310/2022-104-2-75-83>

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ В УНІВЕРСИТЕТСЬКІЙ КУЛЬТУРІ: ЗОВНІШНІ ВИКЛИКИ ТА ВНУТРІШНІ РЕЗЕРВИ

О. М. Олексюк

ORCID 0000-0002-7785-1239

Стаття присвячена проблемі національної ідентичності в університетській культурі – складному та багатогранному поняттю, що відображає результат набуття досвіду усвідомлення ідеалів, закономірностей та розвитку студентської молоді. Серед основних етичних цінностей визначено соціальну відповідальність і готовність до співпраці. Автор наголошує, що з позицій філософії культури університетська культура розглядається як соціальна система. Наголошено, що фундаментальними цінностями університету, як і всієї сфери освіти узагальнено: студент, викладач, університет. В аксіологічному просторі сучасної університетської культури зміщуються смислові акценти стосовно концептосфер «істина-добро-краса», в яких добро є базовим культурним концептом, що визначає ціннісні орієнтири викладача, синтезуючи професійні цінності і його етичну позицію. Патріотизм як властивість духовної сфери особистості передбачає готовність діяти на благо Вітчизни, без вагань принести своє життя в жертву в ім'я Батьківщини. Проведене соціологічне дослідження щодо патріотичних настроїв (внутрішнього душевного стану; напрямків думок, інтересів) здобувачів освіти. Аналіз результатів опитування згруповано у три категорії: традиціоналістські цінності (готовність захищати Україну, розмовляти українською мовою, наслідувати національні традиції); цінності, спрямовані на майбутній результат для країни, з ефектом назовні (поєднувати національне і європейське, використовувати будь-які можливості поліпшення іміджу держави, готовність змінювати свою країну на краще); цінності практичної дії, спрямованої на внутрішню користь для країни (добре навчання і сумлінна праця для себе, на користь народу і держави, брати активну участь у громадському житті, жити і планувати своє майбутнє в Україні). Зазначено, що значну перевагу отримують традиціоналістські цінності зі збереження культури, традицій та цілісності держави.

Ключові слова: національна ідентичність, університетська культура, зовнішні виклики, внутрішні резерви.

Постановка проблеми у загальному виді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Ціннісний фундамент системи вищої освіти підтримується освітніми практиками, поширеними в сучасному освітньому середовищі. Процес його формування стає предметом педагогічного дослідження. Одним із аспектів дослідження стала ідея підготовки покоління фахівців мистецького профілю, здатних оберігати і примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати і зміцнювати незалежну, демократичну, соціальну та правову державу як невід'ємну складову європейської та світової спільноти.

Гуманізація системи мистецької освіти залучає наукову рефлексію *в контекст культури*, а принцип академізму відкриває діалог культурних світів; у ширшому масштабі йдеться про національну ідентичність в університетській культурі. У цьому контексті особливого значення набуває проблема зовнішніх викликів та внутрішніх резервів. Необхідність таких змін обумовлюється кризою духовних цінностей і підтримується загальноосвітньою тенденцією аксіологізації суспільства як адекватної відповіді на поставлені проблеми. Цифровізація та використання в університетській культурі технологій дистанційної освіти, що особливо активізувалася в період воєнного стану, ще більше підвищують значення аксіологізації як чинника якості освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор. Останніми роками у вітчизняній дослідницькій літературі відзначається помітне поживлення інтересу до аксіологічних проблем освіти. Основоположними філософсько-культурологічними працями, в яких висвітлюються ціннісні аспекти і різнобічного взаємозв'язку культурних феноменів знаходять своє відображення в дослідженнях Є. Бистрицького, Р. Зимовця, С. Пролєєва та ін. Основоположними для розробки проблемного поля нашого дослідження стали праці В. Огнев'юка, Г. Шевченко та ін.

Осягнення ідей духовно-ціннісної специфіки освіти, її аксіологічних основ знайшло своє відображення у О. Олексюк, Е. Помиткіна, Д. Богданової та ін.

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Аналіз філософських, культурологічних, педагогічних досліджень, пов'язаних з темою наукової статті, свідчить, що для вирішення заявленої в нашій статті проблеми склалися певні теоретичні передумови. Водночас, в існуючих дослідженнях приділяється недостатньо уваги взаємозв'язку культури і освіти, не виявлені закономірності, які впливають на формування цінностей в системі

мистецької освіти. Крім того, у наш час, назріла необхідність осмислення ціннісних орієнтирів у контексті воєнної ситуації та їх вплив на систему мистецької освіти. Рівень теоретичної та експериментальної розробленості проблеми розвитку мистецької освіти дає змогу підійти до дослідження національної ідентичності в університетській культурі і запропонувати авторську інтерпретацію.

Мета статті – розкрити сутність національної ідентичності в університетській культурі та проаналізувати результати соціологічного дослідження патріотичних настроїв студентської молоді.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Сучасний світ характеризується інформаційною насиченістю і багатоплановістю інформації, ускладненням виробництва, наявністю складних соціальних та економічних проблем. З позицій філософії культури університетська культура розглядається як соціальна система. Фундаментальними цінностями університету, як і всієї сфери освіти є: студент, викладач, університет, пов'язані із змістом університетської освіти. Важливе місце в процесі становлення університетської культури посідають цінності всієї світової культури, в якій формується світогляд. Так, на думку В. Огнев'юка, «актуальність аксіологічного знання побічно підкріплюється нашим неоднозначним минулим, досить полярними і складними обставинами заздалегідь посланого, і дуже тривожними передбаченнями про майбутнє. Це підводить нас до наступних міркувань: Освіта є центральною опорою життя (в унікально-суб'єктивному аспекті розуміння) і споконвічною віссю існування (в найширшому сенсі рефлексії і міркування). Саме ціннісний зміст освіти є проекцією людського погляду на світ, вектором розуміння, інтерпретації та бачення. Таким чином, освіта (в контексті будь-якої інтерпретації) є чітким втіленням аксіологічного спектра існування» (Ogneviuk, 2021, с. 2).

Характерними рисами постнекласичної університетської культури є цілісність, що відображає внутрішню єдність життєвого простору і духовного світу людини. Онтологічною основою цілісності університетської культури є: суб'єктність, завдяки якій відбувається встановлення конструктивного зв'язку людини з буттям; культуровідповідність, що передбачає побудову постнекласичного університетського простору відповідно до моделі культури; єдність інтеграції і диференціації; взаємозв'язок рівнів включення студентів в культуру (ментальний, субкультурний і транскультурний); джерела розвитку духовного потенціалу студентів; міждисциплінарний синтез у змісті університетської освіти; органічне включення університетського процесу в усі діяльності суб'єктів.

З нашого погляду, постнекласична освітня парадигма зорієнтована на розвиток університетської культури задля відтворення цілісності природного, соціального та інших світів людини, а також усвідомлення еволюційності, оновлення світу як стимулу до переосмислення дійсності.

В аксіологічному просторі сучасної університетської культури зміщуються смислові акценти стосовно концептосфер «істина-добро-краса», в яких добро є базовим культурним концептом, що визначає ціннісні орієнтири викладача, синтезуючи професійні цінності і його етичну позицію. Відомо, що цінності – це провідні ідеї, опора світогляду, відображення цивілізації. Що ж на даний час виходить на перший план? Очевидно, що на перший план мала б вийти глобалізація з її цінностями, а точніше – створений механізм їх руйнації, що посилюється під час війни в Україні.

У контексті вищевикладеного нашу увагу привертає проблема етнічної ідентифікації особистості як чинника патріотизму.

В умовах сучасної України, де здійснюється докорінне реформування всіх сфер суспільного життя, особливого значення набуває тотальна мобілізація інтелектуального потенціалу нації, її духовне відродження. Інтелектуальний потенціал нації – це, передусім, національна духовна еліта, «відкритий перманентний суспільний процес, до якого може долучитися кожен, хто духовно й інтелектуально дозріє як особистість, спроможна своїм творчим внеском збагатити (примножити, приростити) знання нації, народу, людства загалом (Олексюк, 2017, с. 45).

Українське суспільство живе нині в непростий період, який характеризується суперечливістю і складністю соціально-економічних, політичних і культурних процесів. Історичний досвід свідчить, що держава руйнується, якщо життєдіяльність громадян не супроводжується єдиною, оптимістичною ідеєю, стійкими духовними цінностями. У дослідженнях багатьох вітчизняних філософів, педагогів і психологів зазначено, що кризові процеси в духовно-ідеологічній сфері, руйнація етичних норм й ідеалів та, як наслідок, – важка ситуація в економіці та екології – все це змушує людей звертатися до підтверджених багатовіковою історією немирущих цінностей національної культури України. Наблизити людство до світової гармонії – гармонії Духу, Людини й Природи – можливо лише за активного використання духовних і культурних сил народу.

Зазначимо, загальний кризовий стан соціуму і багатогранно відображений прояв цих процесів у галузі освіти висвітлюють одну з головних причин втрати ціннісних орієнтирів у виховній стратегії. Світове співтовариство дедалі більше усвідомлює недостатність реалізації ціннісного підходу в професійній підготовці майбутніх фахівців. Стає

очевидним, що інноваційна модель суспільства буде продуктивною і стійкою лише в тому разі, якщо зможе ґрунтуватися на іншому базовому елементі – цінностях культури, в тому числі й університетської, розвиток яких покликана забезпечити освіта.

Аналіз соціально-психологічних процесів, пов'язаних з воєнною ситуацією у сучасному українському суспільстві показує, що в суспільній свідомості відбуваються масштабні зміни, притаманні перехідним етапам історичного розвитку. У цьому контексті варто навести думки сучасного українського філософа Є. Бистрицького: «Війна містить подвійну загрозу: загрозу свободі та загрозу безпеці. Принагідно потрібно зауважити, що ті засади існування, що їх тут названо цінностями, насправду не є цінностями в точному сенсі слова. Їх мало назвати просто цінностями. Поняття цінності використане для загальної зрозумілості. Воно відсилає до ключової ролі належного, вказує на значущість належного у визначенні дій та структурі дійсності. Те, що початково позначене як цінності, має бути розкрито як засадові принципи життєдіяльності та інстанції нормативності, в яких, варто додати, втілено можливість людського як такого» (Бистрицький, Зимовець, Пролєєв, 2020, с. 366).

Автори колективної монографії «Комунікація і культура в глобальному світі» розвивають думки про національну ідентичність учасників націй. Це принципи та інстанції нормативності, які важливі не тільки для смислової структури життя Європи, як певного соціокультурного історичного тіла. Вони водночас є відкриттями людськості та людяності. І лише через успіх цих відкриттів для людства як такого Європа здобуває сама себе, стає сама собою.

У глибинних пластах національної самосвідомості зберігається унікальний ціннісний комплекс, який має назву національна ідентичність. «Ідентичність учасників націй має цілком тематичний та рефлексивний характер, ґрунтований на репрезентаційному, образно-символічному уявленні спільності. Національна ідентичність є співвіднесенням Самості з певним уявленням про спільноту, з образно-символічною структурою, яка репрезентує відповідний локальний життєсвіт та Інших, що його поділяють... Таке синхронічно-діахронічне уявлення нації... набуває характеру «символічного універсуму», як всеосяжного смислового зв'язку індивідуальних досвідів та структур життєсвіту» (Бистрицький, Зимовець, Пролєєв, 2020, с. 191-192). Це – соціальний феномен, який дає змогу українській спільноті не піддаватися експансії бездуховного споживацтва. Цей феномен сприяє становленню громадянської національної самосвідомості, вихованню відчуття рідної природи, рідної мови, рідної історії. Це потребує врахування ідеї ідентичності в університетській

культури на основі співпраці викладачів, студентів, зокрема участь у добровільних заходах і волонтерських рухах, на основі діалогу культур і толерантної свідомості. Важливо, щоб включеність в патріотичний рух стимулювала відродження національних традицій, жила ідея громадянської свободи і духовної всеєдності (Олексюк, 2019).

У концепції Е. Помиткіна наводяться приклади проявів духовного потенціалу особистостей в історії людства. Один із них – «матч смерті», що проходив у 1942 році в окупованому нацистськими військами в Києві. Полонених гравців київського «Динамо» змусили грати з німецькою футбольною командою, а по завершенні зустрічі динамівців, які відмовилися програти, стратили в Сирецькому концтаборі. Ця подія, безумовно, вплинула на бойовий дух співвітчизників, засвідчивши можливість моральної перемоги над ворогом силою не зброї, а футбольного м'яча (Помиткін, Богданова, 2021, с. 84).

Коментуючи наведений приклад, слід зазначити, що кожна особистість має духовний потенціал, можливо, сформований не в усіх підструктурах, можливо, не проявлений на даний момент, однак не кожна людина за час свого життя встигає реалізувати та примножити свої потенційні можливості (Помиткін, Богданова, 2021, с. 84).

Тенденції розвитку національної ідентичності в умовах сучасної України носять суперечливий характер. З одного боку, ми спостерігаємо процес активного відродження масової національної самосвідомості людей, а з іншого – сучасні обставини створюють ризики націоналістичних поглядів, які супроводжуються проявами агресії. Патріотизм – це любов до рідної землі, мови, традицій, до рідного краю. Прояв патріотичних почуттів багато в чому визначається реаліями етнічної приналежності людини. Патріотизм як властивість духовної сфери особистості передбачає готовність діяти на благо Вітчизни, без вагань принести своє життя в жертву в ім'я Батьківщини. Україна зробила свій ціннісний вибір, обравши європейські цінності – аксіологічні максими, на яких об'єднався Євросоюз: повагу до людської гідності, свободу, демократію, рівність, верховенство закону і повагу до прав людини, правову культуру, соціальну справедливість, ринкову економіку, що базується на приватній власності, солідарність, толерантність тощо. Безумовно, ці цінності є значущими для кожної людини незалежно від її етнічної приналежності (Шевченко, 2019, с. 299-312).

Один із аспектів національної ідентичності – патріотичні настрої університетської молоді. Результати соціологічного дослідження проведеного в Київському університеті імені Бориса Грінченка в період з 16 лютого 2022 р. по ранок 24 лютого 2022 р. дають переконливу

інформацію щодо патріотичних настроїв (внутрішнього душевного стану; напрямків думок інтересів) здобувачів освіти.

Збір даних проводився в електронному вигляді на умовах анонімності, всього було зібрано 4173 відповіді. У даному опитуванні взяли участь 52% здобувачів освіти Університету усіх рівнів та освітніх підрозділів.

Ключове запитання, чи вважають себе респонденти/-ки патріотами/-ками України, отримало переважно позитивні відповіді (48% – так, безумовно та 37% – скоріше так). У той же час маємо 8% негативних відповідей та ще 7% респондентів не визначились. Найбільшими проявами патріотизму в українців опитані вважають готовність змінювати свою країну на краще (81,2%) та захищати її (64,1%), наслідування національних традицій (58,3%). Найменш популярні твердження: добре навчання і сумлінна праця для себе, на користь народу і держави (44,8%), використовувати будь-які можливості поліпшення іміджу держави (43,9%) та поєднувати національне і європейське (22,2%).

Як бачимо, значну перевагу здобувачі Університету віддають традиціоналістським цінностям, тобто збереженню культури, традицій та цілісності держави. Цю думку підтвердили студенти, відповідаючи на запитання «Хто для Вас є взірцем патріотизму?» У цьому запитанні ми отримали найбільшу кількість виборів альтернативи «військові, які відстоювали та відстоюють Україну на Сході» (69,7%) та «кіборги», які захищали Донецький аеропорт від російських загарбників» (47%).

Якщо групувати досліджені нами цінності патріотичного спрямування у три категорії, можна відзначити, що значну перевагу отримують традиціоналістські цінності зі збереження культури, традицій та цілісності держави:

1) традиціоналістські цінності (готовність захищати Україну, розмовляти українською мовою, наслідувати національні традиції);

2) цінності, спрямовані на майбутній результат для країни, з ефектом назовні (поєднувати національне і європейське, використовувати будь-які можливості поліпшення іміджу держави, готовність змінювати свою країну на краще);

3) цінності практичної дії, спрямованої на внутрішню користь для країни (добре навчання і сумлінна праця для себе, на користь народу і держави, брати активну участь у громадському житті, жити і планувати своє майбутнє в Україні).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Методологічно, на нашу думку, буде доречним підсилити результати даного дослідження порівнянням та верифікацією результатів за допомогою даних інших досліджень з подібної тематики. Значним кроком в цьому напрямку також

постає вивчення зарубіжного досвіду і коригування методики у подальшому з урахуванням суттєво зміненого соціального контексту, а значить, і світогляду нашої молоді.

Література

1. Бистрицький Є., Зимовець Р., Пролєєв С. Комунікація і культура в глобальному світі. К.: Дух і літера, 2020. 416 с.
2. Олексюк О. М. Національна ідея у змісті фахової підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва. *Вісник Прикарпатського університету*, 2017. (30-31), С. 43-47.
3. Олексюк О. М. Розвиток духовного потенціалу особистості у постнекласичній мистецькій освіті: монографія. К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2019. 268 с.
4. Помиткін Е., Богданова Д. Особливості розвитку духовного інтелекту майбутнього педагога, 2021. URL: https://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/download/551/136 (дата звернення 05.08.2022 р.)
5. Шевченко Г. П. Горизонт духовності виховання: колективна монографія. Уклали й підготували Йонас Кевішас та Олена М. Отич. Вільнюс: Zuvendra, 2019. С. 299-312.
6. Ogneviuk, V., Aleksandrova, O., Khrypko, S., Tkachuk, A. Axiological Paradigm of Understanding the Education Phenomenon as a Polyvector Discursive Construct: Harmony of Peace vs. Conflict of Military Interpretations. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 2021. 11 (3), С. 1289-1314.

References

1. Bystrytskyi, Ye., Zymovets, R., Prolieiev, S. (2020). *Komunikatsiia i kultura v hlobalnomu sviti* [Communication and culture in the global world]. K.: Dukh i litera (ukr).
2. Oleksiuk, O. M. (2017). *Natsionalna ideia u zmisti fakhovoi pidhotovky maibutnoho vchytelia muzychnoho mystetstva* [The national idea in the content of the professional training of the future music teacher]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu* (30-31). S. 43-47 (ukr).
3. Oleksiuk, O. M. (2019). *Rozvytok dukhovnoho potentsialu osobystosti u postneklasychnii mystetskii osviti* [Development of the spiritual potential of the individual in post-non-classical art education]: monohrafiia. K.: Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka (ukr).
4. Pomytkin, E., Bohdanova, D. (2021). *Osoblyvosti rozvytku dukhovnoho intelektu maibutnoho pedahoha* [Features of the development of the spiritual intelligence of the future teacher]. Retrived from: https://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/download/551/136 (date of appeal: 05.08.2022) (ukr).
5. Shevchenko, G. P. (2019). *Horyzont dukhovnosti vykhovannia* [The horizon of the spirituality of education]: kolektyvna monohrafiia. Uklaly y pidhotuvaly Yonas Kevishas ta Olena M. Otych. Vilnius: Zuvendra, S. 299-312 (ukr).

- Ogneviuk, V., Aleksandrova, O., Khrypko, S., Tkachuk, A. (2021). *Axiological Paradigm of Understanding the Education Phenomenon as a Polyvector Discursive Construct: Harmony of Peace vs. Conflict of Military Interpretations*. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 11 (3), S. 1289-1314 (eng).

NATIONAL IDENTITY IN UNIVERSITY CULTURE: EXTERNAL CHALLENGES AND INTERNAL RESERVES

O. M. Oleksiuk

The article is devoted to the problem of national identity in university culture – a complex and multifaceted concept that reflects the result of gaining experience in awareness of ideals, patterns, and development of student youth. Social responsibility and willingness to cooperate have been identified among the main ethical values. The author emphasizes that from the standpoint of the philosophy of culture, university culture is considered as a social system. It has been emphasized that the fundamental values of the university, as well as the entire field of education, are summarized as follows: student, teacher, university. In the axiological space of modern university culture, semantic accents are shifting in relation to the "truth-goodness-beauty" concept spheres, in which goodness is a basic cultural concept that determines the teacher's value orientations synthesizing professional values and their ethical position. Patriotism, as a property of the spiritual sphere of an individual, implies the readiness to act for the benefit of the Motherland, to sacrifice life in the name of the Motherland without hesitation. A sociological study has been conducted on the patriotic moods (inner state of mind; direction of thoughts and interests) of students. The analysis of the survey results has been grouped into three categories: traditionalist values (willingness to defend Ukraine, speak the Ukrainian language, follow national traditions); values aimed at the future result for the country with an external effect (combine national and European, use any opportunities to improve the state's image, readiness to change the country for the better); the value of practical action aimed at the internal benefit of the country (good education and conscientious work for oneself, for the benefit of the people and the state, taking an active part in public life, living and planning the future in Ukraine). It has been noted that the traditionalist values for the preservation of culture, traditions, and the integrity of the state receive a significant advantage.

Keywords: national identity, university culture, external challenges, internal reserves.

Олексюк Ольга Миколаївна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри музикознавства та музичної освіти Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка (м. Київ, Україна). E-mail: olga4148@gmail.com

Oleksiuk Olha Mykolaivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Musicology and Music Education of the Institute of Arts of the Borys Grinchenko Kyiv University (Kyiv, Ukraine). E-mail: olga4148@gmail.com